

Egy elfelejtett első világháborús hadszíntér nyomában¹

Az első világháború centenáriumaához kapcsolódva számos kötet jelent meg Franciaországban, amelyek az ország háborús részvételének különböző aspektusait kívánják bemutatni a legújabb kutatások tükrében. Ezek sorába illeszkedik *Max Schiavon*, a francia Hadtörténeti Levéltár (*Service historique de la Défense*) kutatási részlege korábbi igazgatójának könyve is, amely a Francia (később Szövetséges) Keleti Hadsereg első világháború alatti történetéről ad átfogó és sok szempontból hiánypótló képet. Annak ellenére, hogy a szerző csupán a francia hadseregben teljesített több évtizedes szolgálata után fordult a történészi szakma felé, 2009-ben doktori fokozatot szerzett történettudományból, azóta pedig közel egy tucat művet szentelt a francia hadsereg huszadik századi tevékenységének. Ahogy Schiavon könyve előszavában megjegyzi, már a Keleti Hadsereg utolsó parancsnoka, Louis Franchet d'Espérey marsall tábornoka is úgy emlékezett vissza az általa vezetett haderőre, mint a francia fegyveres erők „szegény rokonára”, amelyre a földrajzi távolság, a helyi katonai parancsnokok által elkövetett hibák és a viszonylag kisszámú hadi esemény miatt kevés figyelmet fordított a hadvezetés és a közvélemény, ez az érdektelenség pedig mind a mai napig fennáll. Ebből kifolyólag a szerző elsődleges célja, hogy ezt a hiányosságot pótolja és bemutassa a Balkán-félszigeten zajló hadműveleteket és azok jelentőségét a háború egésze szempontjából, ugyanakkor közben el nem ítélni módon elsősorban – de nem kizárólagosan – a francia csapatok tevékenységére koncentrálni.

A négy részre osztott könyv első fejezete a francia terminológia szerinti keleti front, vagyis a balkáni hadszíntér kialakulásának körülményeit járja körbe. A térség geopolitikai szempontból Törökország 1914. novemberi hadba lépésével vált kiemelt jelentőségűvé, mivel a Török Birodalom veszélyeztette a közel-keleti brit pozíciókat, elsősorban a Szuezi-csatornát,

 1 A jelen közlemény az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-4. kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának keretében meghirdetett Bolyai+ Felsőoktatási Fiatal Oktatói, Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült.

amely létfontosságú volt a Brit Birodalom számára, valamint a tengerszorosok lezárásával rendkívüli módon megnehezítette, hogy a nyugati antant hatalmak fegyverrel és felszereléssel lássák el a hatalmas embertartálékokkal rendelkező, de iparilag elmaradott Oroszországot. Ebből kifolyólag a brit és francia hadvezetés számára Törökország kiütése a háborúból, de legalábbis az Oroszország felé vezető tengeri útvonal megnyitása elsődleges fontosságvá vált. A kivitelezéssel kapcsolatban ugyanakkor komoly nézeteltérések voltak: a franciák úgy vélték, hogy jelentős szárazföldi expedíciós haderő felállítására van szükség a győzelem kivívásához, amely komoly előkészületeket és erőfeszítéseket igényelt volna a támadók részéről, Winston Churchill, a brit Admirális első lordja azonban teljes egészében tengeri akciót javasolt, amelynek keretében a brit és francia hadihajók számolják fel a tengerszorosok védelmét, majd érjék el Isztambulba hajózva a török kormány megadását. Járulékos haszonként Bulgária, Görögország és Románia belépését remélték az antant oldalán a háborúba. Mint a szerző kiemeli, a vakmerő akciót gyakorlatilag semmilyen komolyabb tervező és előkészítő munka sem előzte meg, a támadók szinte kizárólag a meglepetésre és technológiai fölányukra alapozták a haditerv sikerét.

A következő fejezet a Dardanellák ellen indított antant-hadműveleteket mutatja be, amelyek az előzetes elképzelésekhez képest nagyon eltérően alakultak. A brit hadihajók már 1915 februárjában több alkalommal bombázták a parti védműveket, ami arra készítette a török erőket, hogy felkészüljenek egy komolyabb tengeri támadás elleni védekezésre. Ebből kifolyólag a március 18-án a brit–francia flottakötélék által a parti védművek ellen megindított támadás szilárd ellenállásba ütközött: három hadihajó elsüllyedt, négy pedig súlyosan megrongálódott. Egyértelművé vált, hogy a szoros elfoglalásához a flotta mellett partraszálló erők bevetésére is szükség van, ezért brit, francia, nemzetközösségi és gyarmati csapatok közreműködésével április 25-én egy közel százezer fős expedíciós haderő szállt partra a Dardanellák északi és déli partján. A török védelmet a német Otto Liman von Sanders tábornok irányította, aki eredetileg katonai tanácsadóként tevékenykedett a Török Birodalomban. A tengeri támadás kudarca után azonnal nekilátott a török csapatok felkészítésének a várható partraszállási hadművelet elleni küzdelemre: új védőállásokat építtetett ki, a meglévő erődöket kijavíttatta, és az ország belsejéből hozatott ágyúkkal erősíttette meg a gyenge pontokat. Ennek megfelelően az antant partraszálló erői komoly nehézségekbe ütköztek, és jelentős veszteségeik ellenére csak a parti sávban tudtak egy keskeny hídfőállást kialakítani. A terepet uraló magaslatokat nem sikerült elfoglalni, ugyanakkor a török ellentámadások sem értek célt, nem tudták a

tengerbe szorítani a támadókat, így a nyugati hadszíntérhez hasonlóan itt is állóháború alakult ki.

A nyár eredménytelen támadásokkal telt, melyek csak a veszteségeket növelték mindkét oldalon. A helyzet megoldása érdekében augusztus 6-án a félsziget északi részén, a Suvla-öbölben brit csapatok szálltak partra, azonban a jól megválasztott helyszín ellenére a támadó akció itt is elakadt a parti zónában, így nem került sor a hadművelet egészét befolyásoló áttörésre. Mivel 1915 őszén az antant számára kedvezőtlen fejlemények következtek be a Balkán-félszigeten, a Dardanelláknál lekötött csapatokra nagyobb igény támadt Görögországban, ezért döntés született az erők kivonásáról. A korábbi kudarcok után meglepő módon a kivonási művelet teljes sikerrel zárult, és 1915 decemberében, valamint 1916 januárjában komolyabb veszteségek nélkül sikerült behajózni az expedíciós haderő katonáit. Ettől függetlenül a Dardanellák ostroma súlyos vereséggel zárult az antant számára, amelynek a szerző szerint számos oka volt. A brit és francia hadvezetés alábecsülete a török hadsereget, várakozásaival ellentétben nem bírt a meglepetés előnyével, nem tervezte meg elég alaposan a hadműveletet, a helyi katonai vezetők pedig nem voltak képesek kiaknázni a kisebb sikereket. Ennek következtében az antant mintegy 155 ezer halottat, sebesültet és eltűntet veszített a sikertelen hadművelet során, míg a török védelem hozzávetőlegesen 220 ezer főt.

A harmadik fejezet a kötet talán legérdekesebb része, mivel az antant erőinek görögországi tevékenységét mutatja be 1915-től 1918 közepéig, amely eddig viszonylag kevés figyelmet kapott. Mivel 1915 októberében az osztrák–magyar, német és bolgár csapatok August von Mackensen tábornok vezetésével összehangolt támadást indítottak Szerbia ellen, amely gyorsan teret nyert, az antant hadvezetés csapatokat irányított át a Dardanelláktól Görögországba és Szerbia déli részére a szerb hadsereg támogatására. Bár a néhány hadosztálynyi erő nem tudott érdemben beavatkozni a szerbiai hadműveletekbe, az antant szállítási kapacitása lehetővé tette mintegy 140 ezer szerb katona kimentését Korfu szigetére, ahonnan néhány hónapnyi pihentetés és francia fegyverekkel való felszerelés után átszállították őket Görögországba, ahol jelentős erősítést jelentettek az antant csapatai számára. Utóbbiak Szaloniki városában alakítottak ki megerősített tábornokot, amelyben a központi hatalmak támadását várták. Erre azonban nem került sor, mivel a német hadvezetés csapatai jelentős részét a nyugati hadszíntérre irányította át, az osztrák–magyar és bolgár erők pedig önmagukban csak korlátozott támadó hadműveletek végrehajtására voltak alkalmasak. Ebből kifolyólag a folyamatosan erősítésekben részesülő antanterők 1916 márciusától felzár-

kóztak Görögország északi határára, de érdemi támadó akciót nem voltak képesek végrehajtani a jól kiépített állásokat elfoglaló központi csapatok ellen. Schiavon és a kortársak is a sikertelenség egyik okát az ekkor már a szövetséges Keleti Hadseregek parancsnoki tisztjét betöltő Maurice Sarrail tábornokban látták, aki nem volt képes a parancsnoksága alatt álló soknemzetiségű haderőt egységes és hatékony hadsereggé kovácsolni, így komolyabb hadműveletekben való részvételre ekkor az még nem volt alkalmas.

Az antant diplomáciai erőfeszítései ugyanakkor eredményre vezettek, mivel Románia augusztus 27-én hadüzenet nélkül megtámadta az Osztrák–Magyar Monarchiát és benyomult Erdélybe. Sikeres feltartóztató harcok után a központi hatalmak által átirányított csapatokkal megerősített alakulatok (Arz Artúr 1. hadserege és a Mackensen-hadseregszövetség) átvették a kezdeményezést és kiűzték Erdélyből a román erőket, miközben Dobruzsza irányából is sikeres támadást indítottak Románia ellen. A központi hatalmak csapatai Bukarestet is elfoglalták, a román erők orosz segítséggel végül csak Moldvában tudtak szilárd védőállásokat elfoglalni, majd 1918 májusában különbékét kötöttek. Az antanterők a makedóniai fronton offenzívával próbálták támogatni a román támadást, azonban ez nem tudott érdemben teret nyerni a bolgár védelemmel szemben.

1917 folyamán újabb jelentős erősítések érkeztek a Szövetséges Keleti Hadsereghez, amelynek létszáma 520 ezer főre emelkedett, felszereltsége pedig jelentősen javult, mégsem sikerült ezt az erőfölényt harctéri sikerekre váltani. A helyzetet bonyolította, hogy a görög kormány nem kötelezte el magát teljesen az antant mellett, míg a korábbi miniszterelnök, Elefthériosz Venizélosz ellenkormányt hozott létre Honvédelmi Kormány néven, amely hadat üzent a központi hatalmaknak. Az antanthatalmak diplomáciai és katonai nyomására júniusban I. Konstantin király lemondott a trónról fia, Sándor javára, és új görög kormány alakult Venizélosz vezetésével, amely már hivatalosan is hadat üzent a központi hatalmaknak. Ez egyben a teljes görög haderő csatlakozását is jelentette, amely jelentősen hozzájárult a Keleti Hadsereg létszámának növeléséhez. Egy másik fontos változást jelentett a főparancsnok személyének változása, ugyanis 1917 decemberében Sarrail tábornokot Adolphe Guillaumat váltotta fel, aki a helyzet alapos tanulmányozása után átszervezte a rendelkezésére álló erőket, számos személycserét hajtott végre, valamint jelentősen javított a katonák életkörülményein, így fél év alatt sokkal jobb morállal és magasabb harcértékkel bíró haderőt hozott létre a korábbi kérdéses bevethetőségű alakulatokból.

A könyv utolsó fejezete az 1918-as év eseményeit, elsősorban az antanterők sikeres offenzíváját, illetve az ahhoz vezető utat mutatja be. 1918 de-

rekára 23 hadosztály kötelékében 574 ezer brit, francia, szerb, görög, olasz, orosz, valamint nemzetközösségi és gyarmati katona állt rendelkezésre egy nagyszabású offenzíva megindításához. Velük szemben 14 német, bolgár és osztrák–magyar hadosztály rendezkedett be védelemre, amelyet a nehezen járható terep és a hónapok – helyenként évek – munkájával kiépített állások is elősegítettek. Elsőként május közepén került sor korlátozott támadóakciókra Albániában és Macedóniában, amelyek előkészítették a nagyobb offenzívát. Erre végül szeptember 15-én került sor Franchet d’Espérey irányításával, aki júniusban kapta meg a balkáni erők feletti parancsnokságot. Ez az offenzíva már teljes sikerrel járt. A bolgár csapatok védelmi vonalának áttörése után Bulgária fegyverszünetet kért, így az antanterők szinte ellenállás nélkül törhettek előre a Balkán-félszigeten. Felszabadították Albániát, Montenegrót és Szerbiát, november elején pedig már elérték a magyar országhatárt. Károlyi Mihály miniszterelnök vezetésével ekkor delegáció indult Belgrádba, hogy tárgyaljanak a fegyverszünetről, amelyet végül november 13-án írtak alá. Időközben október 30-án Törökország is fegyverszünetet kötött, ezzel a balkáni hadszíntér küzdelmei lezárultak. Ennek megfelelően decemberben hivatalosan feloszlatták a Keleti Hadsereget, amelynek egyes elemei a megszállt területek biztosításában vettek részt, másokat pedig Oroszországba irányítottak a forradalmi erők elleni küzdelem céljából.

Így ért véget annak a hadseregnek a tevékenysége, amelynek történetével az eltelt 100 évben keveset foglalkozott a francia történettudomány. Schiavon szerint ebben kulcsszerepet játszik az a tény, hogy az elért viszonylag jelentős eredmények ellenére a francia szakmai és közvélemény szemében a balkáni hadszíntérhez az eseménytelenség és a komoly kudarcok kötődnek, nem pedig az 1918 végén kivívott győzelem. Magyar szempontból különösen érdekes az a kép, amelyet a francia történész közvetít az Osztrák–Magyar Monarchiáról, illetve Magyarországról. Előbbi kapcsán szinte kizárólag pozitív jelzők bukkannak fel a könyvben akár a katonai teljesítményről van szó, akár az ellenfelekkel szemben tanúsított viselkedésről, amelyet Schiavon lovagiasnak ír le. Magyarország ugyanakkor meglehetősen kevés figyelmet kap, valamint a róla közreadott információk nem túl pontosak és nem is túl hízogók. A szerző egy helyen megjegyzi, hogy a Balkán a Budapeستől délnyugatra (sic!) elterülő pusztán kezdődik, a belgrádi katonai konvenció aláírása kapcsán pedig kifejti, hogy a franciák tisztában voltak vele, hogy a magyar politikai vezetés elnyomóként lépett fel saját nemzetiségeivel szemben, ezért nem számíthat tőlük különösebben kedvező fegyverszüneti feltételekre.

Összegzőképpen tehát megállapíthatjuk, hogy a névmutatóval, részletes forrásjegyzékkel ellátott és térképekkel illusztrált kötet egy jól megírt, alapos kutatásokon alapuló szakmunka, amely mindenki számára hasznos lehet, aki érdeklődik az első világháború balkáni hadszínterén lezajlott hadi és politikai események, valamint a térségről kialakított általános francia nézőpont iránt.

Max Schiavon: Le Front d'Orient. Du désastre des Dardanelles à la victoire finale 1915–1918. (A Keleti Front. A Dardanelláknál elszenvedett vereségtől a végső győzelemig, 1915–1918). Éditions Tallandier, Paris, 2016. 416 o.

Bene Krisztián